

Summary

The project *Kulturarvets hantverk's (Culture Heritage and crafts)* aim was to preserve traditional crafts. Throughout the project period we have worked with several craft techniques, all of them included in the preindustrial domestic work. The disappearance of this knowledge is today imminent and the driving force of our work has been to prevent this trend.

We have worked with different learning activities towards four target groups:

1. Personnel within the project
2. Children, youths and students
3. People in general
4. Seniors

Our main priorities have been to develop the skills in crafts within the target groups, increase the understanding and benefits of traditional crafts and make more people interested in traditional craft techniques. With an increased level of knowledge within the field we also believe that the demand of good craftsmanship will increase.

It is not possible to learn craft techniques only by reading a handbook, practical experience is necessary. Our project activities were developed from that point of view and we have worked with different activities and themes to reach our target groups. Through the Open Preschool at Jamtli, the smallest children and their parents have had the opportunities to learn traditional crafts through their pedagogical programs. For children we also arranged craft courses and activities during school holidays and at larger events at the museums. Students have been offered trainee programs and lectures in traditional building methods. One of the project partners has been the learning institution Träakademien that offers different training programmes in crafts. During the project period the students at Träakademien have showed their skills and promoted their education in different settings.

We have reached the second target group “people in general” by courses in crafts techniques, demonstrations, seminars, workshops and camps in building preservation. Through our network and contacts with Pedagogos in the Nordic-Baltic area, we have also worked strategically to give examples of how to use crafts in pedagogical programs. This work was encouraged by the fact that this knowledge will reach children in the future. Intergenerational learning has been important in all our work and seniors with a great knowledge in crafts have transferred their skills to younger generations.

During several meetings and seminars within the consortium we have developed methods and good practices for knowledge exchange. We have also worked with competence development among the personnel and to learn from each others strengths. The cooperation and network is very important for preserving traditional crafts within the Nordic Green Belt (Nordens gröna bälte), and to continue this work all of the partners have signed an agreement for further cooperation. The partners are already planning new projects together. We all agree that it is important to preserve traditional crafts and techniques so we can take care of our cultural heritage, for the future.

We sincerely hope that the project *Kulturarvets hantverk* has increased knowledge in traditional craft techniques and created a greater and lasting interest within the field.

1. Sammanfattning

Kulturarvets hantverk är ett projekt som arbetat för att bevara traditionella hantverk. Eftersom huset satts som ram för vilka hantverk som inkluderats i vårt arbete så har många olika hantverk berörts under projektiden. Traditionella hantverkskunskaper riskerar idag att glömmas bort och försvinna och drivkraften har under projektiden varit att motverka detta. Hur gör man då det? Vi har arbetat med att förmedla hantverkskunskaper till barn, ungdomar, studenter, allmänhet, seniorer, och också arbetat för att få de som besitter hantverkskunskaper att inse värdet av dem. Vi har prioriterat att få fler att upptäcka och intressera sig för traditionella hantverk med tron om att med ökad kunskap följer också ökad efterfrågan på färdigheterna.

Målgrupper:

1. Parternas personal
2. Barn, ungdomar och studenter
3. Allmänhet
4. Seniorer

Hantverk lär man sig inte genom att läsa en bok, hantverk lär man sig genom praktiska övningar. Med det som utgångspunkt har vi byggt upp olika typer av aktiviteter för att nå våra målgrupper. De allra minsta barnen har fått prova hantverk inom de pedagogiska programmen på öppna förskolan på Jamtli. Lite äldre barn och unga har vi nått genom att hålla kurser under lov, prova på tillfällena och uppvisningar under större arrangemang. Studenter har vi erbjudit möjligheter till praktik hos hantverkare och tillfällena med föreläsningar om traditionellt hantverk och byggnadstraditioner. Studenter har också ingått i vår förevisningsverksamhet och visat traditionellt hantverk och marknadsfört hantverksutbildningarna vid Träakademien. Vi har också erbjudit lärlingsplatser hos våra hantverkare.

För vuxna har vi arrangerat hantverkskurser, förevisningar, föreläsningar, seminarier, hantverksuppvisningar, läger och prova på verksamhet. Vi har också arbetat strategiskt för att få in tankesättet och användningen av traditionellt hantverk hos pedagoger i Norden. Det generationella lärandet har varit en viktig del i vår verksamhet och den äldre generationen har ofta överfört kunskaper till yngre.

För att gemensamt arbeta fram metoder för kunskapsöverföring och ett starkt nätverk som bas i projektet har vi haft möten och seminarier för projektparterna. Flera möjligheter har också getts för projektparterna att vidareutveckla sina hantverkskunskaper och mötas kring särskilda teman för att stärka sin kompetens och lära av varandras styrkor. Detta har gett ökad kännedom om varandras kompetenser vilket är viktigt för det gränsregionala mervärdet och kommande samarbeten. Samtliga parter har under projektiden ingått ett samarbetsavtal för att gemensamt arbeta för att bevara de värdefulla hantverkstraditionerna som finns inom Nordens gröna bälte, också efter projektets slut. Parterna planlägger redan nya projekt tillsammans.

Vår innerliga förhoppning är att arbetet inom Kulturarvets hantverk ökat kunskaperna kring traditionellt hantverk och att vi väckt ett intresse som kommer att bestå.

Underskrifter

Svensk projektledare

Norsk projektansvarig

Malin Wolczynska

Ann Siri Hegseth Garberg

2. Projektets bakgrund

Varför projektet uppstått

Vi står idag inför utmaningen att många former av traditionella hantverkskunskaper håller på att falla i glömska. Det utgör ett hot mot vårt kulturarv eftersom kompetensen krävs för att kunna vårda och bevara äldre föremål, textilier, möbler och byggnadsmiljöer. Mot denna problembakgrund uppstod projektet Kulturarvets hantverk. Hur man hanterar de material, verktyg, konstruktionstekniker och andra saker som använts under äldre tider skiljer sig en hel del från dagens. Projektets övergripande mål har därför varit att säkerställa att dessa äldre kunskaper och praktiska färdigheter lever vidare i framtiden och bevaras i vårt kollektiva minne. Vårt delmål har varit att öka intresset för, kunskapen om och efterfrågan på dessa färdigheter.

Huset har stått som ram för de hantverk som vi fokuserat vårt arbete kring. Det har inbegripit byggnadshantverk såsom timring eller hur man bygger ett tak, men också hantverk som använts till allt som fanns i husen eller hushållen. Det vill säga att även möbelsnickeri, gärdesgårdar och murar, textilhantverk, smide av olika slag, målning, fönsterrenovering och båtbygge har ingått.

Huvudmän

Huvudmän i projektet har varit Jamtli, Sverresborg Trøndelag Folkemuseum, Härjedalens Fjällmuseum, Träakademien Mittuniversitetet, Museet Midt, Museet Kystens Arv och Rørosmuseet.

Finansiering

Projektets totala budget har varit:

SEK **5 392 872**

NOK **3 720 000**

Enligt projektbeslutet såg svensk- och norskprojektbudget ut så som redovisas här. Både den svenska och norska projektbudgeten har omfördelats under projektets gång och detta redovisas med röda markeringar.

Svensk projektbudget					
Kostnadsslag	År 2011	År 2012	År 2013	Total SEK	Total SEK
Egen personal	1 141 440	1 369 728	1 369 728	3 880 896	3 540 896
Externa tjänster	96 880	118 061	162 059	377 000	477 000
Lokalkostnader	12 672	15 304	20 000	47 976	47 976
Investeringar				0	0
Resekostnader	13 000	11 000	16 000	40 000	120 000
Övriga kostnader	148 232	106 731	273 037	528 000	688 000
Summa faktiska kostnader	1 412 224	1 620 824	1 840 824	4 873 872	4 873 872

Externa offentligt direktfinansierade kostnader	152 648	183 176	183 176	519 000	519 000
Summa kostnader	1 564 872	1 804 000	2 024 000	5 392 872	5 392 872

Av projektets svenska kostnader beräknas att 14 % kommer att uppstå i Västernorrland.

Norsk projektbudget					
Kostnadsslag	År 2011	År 2012	År 2013	Total NOK	Total NOK
Eget personale anställd och avlönad av projektet	688 500	728 000	702 700	2 119 200	2 189 637
Eksterne tjenester	90 000	30 000	30 000	150 000	185 000
Lokalkostnader					
Investeringar	78 000	50 000		128 000	119 000
Reisekostnader	70 000	29 000	29 000	128 000	88 000
Övriga kostnader	59 500	170 000	245 300	474 800	350 000
Intäkter utöver finansieringsplanen					-11 637
Sum faktiske kostnader		1 070 000	910 000	3 000 000	2 920 000
Eksterne offentlige direkte finansierede kostnader	140 000	170 000	170 000	720 000	800 000
Sum prosjektkostnader	1 040 000	1 240 000	1 080 000	3 720 000	3 720 000

Tidplan

Projektet startade 2011-03-01 och slutade 2013-12-31

Tid och aktivitetsplan för projektet	start	slut
Seminarier för personalen och metodutveckling	2011-03-01	2012-02-28
Lärlingsplatser för studenter erbjuds	2011-09-01	2013-08-31
Anordnande av kurser för barn och ungdomar	2011-09-01	2013-08-31
Anordnande av kurser för intresserad allmänhet/intresserade grupper	2011-09-01	2013-08-31
Personalutbyten för lärande- och kursverksamheten	2012-01-01	2013-08-31
Anordnande av aktivitetsdagar, föredrag, föreläsningar av hantverk	2011-09-01	2013-10-31
Dokumentationer av verksamhet och spridning av dessa	2011-03-01	2013-08-31
Skapande av publikation	2013-01-01	2013-12-31
Marknadsföring av aktiviteter (och publikationen)	2011-05-01	2013-12-31
Planläggning av fortsatt verksamhet och användning av resultat efter projektslut	2013-03-01	2013-12-31
Projektutvärdering och slutredovisning/Prosjektevaluering og avslutsredovisning	2013-09-01	2013-12-31

3. Projektbeskrivning, målgrupp, resultat, och resultatindikatorer samt effekter

3.1 Projektbeskrivning:

Verksamhet

I Kulturarvets hantverk har vi haft en rad aktiviteter som finansierats inom ramen för stödet. Gemensamt för dem alla är att de handlat om kunskapsöverföring av hantverkskunskaper.

Vår verksamhet har varit uppdelad i två delar där del 1 varit fokuserad på att projektparternas personal ska lära av varandras styrkor för att höja sin kompetens kring hantverk och förmedling av dem, samt att utväxla erfarenheter. Genom att projektparterna lärt sig hantverkstraditioner från både norsk och svensk sida har förståelsen för olika traditioner och förhållningssätt ökat. Del 2 har fokuserats på utåtriktad verksamhet med kurser, föredrag och aktivitetsdagar riktade till projektets målgrupper. Aktiviteterna har varit följande för respektive målgrupp:

Målgrupp: Parternas personal

Seminarier och möten för personalen har hållits för att lära känna varandra i projektet, driva och utveckla verksamheten samt utveckla en metod för samarbeten inspirerad av EU:s metod Soft Method of open Coordination.¹ Tre begynnande seminarier hölls under första året, på Sverresborg, Jamtli och Träakademien. Vidare har styrgruppsmöten hållits cirka två gånger per år också med samma ändamål, på Jamtli, Sverresborg men också på Fjällmuseet, Röros museet och Sågbruksmuseet. Det sista styrgruppsmötet hölls på Jamtli den 9 december 2013 då ett samarbetsavtal skrevs under om parternas överenskommelse att fortsätta samarbeta efter projektslut, en projektutvärdering hölls och nya projektidéer diskuterades. Parterna fick också varsina exemplar av publikationen som producerats inom projektet under namnet "Kulturarvets hantverk" och den broschyr som tryckts på temat lådbilar. Den 10 december hölls, vidare på Jamtli, boksläppet för boken "Kulturarvet hantverk". Evenemanget började med att redaktören presenterade boken och artikelförfattarna sina artiklar, det hölls hantverksuppvissning i trähantverk, visades äldre hantverksfilmer från arkiven och ett bildspel från projekttiden samt serverades tilltugg samtidigt som deltagarna minglade. Inbjudan hade tidigare gått ut till artikelförfattarna, styrgruppen, hantverkskontakter vi skapat under projekttiden och till allmänheten via annonser i dagspressen, flygblad och affischer.

¹ Metoden innebär att de deltagande institutionerna lär sig av varandras styrkor och sedan överför detta på den egna organisationen. Mer information finns beskrivet i Paolo Federighi och Francesca Torlone *Tools for Policy Learning and Policy Transfer. Supporting Regional Lifelong Learning Policies*, Bielefeld, 2007.

Projektets sista styrgruppsmöte på Jamtli, och förberedelser för efterföljande boksläpp.

Ett flertal **kurser och aktiviteter har hållits för parternas personal** för att öka kunskaperna om traditionellt hantverk, öka medvetenheten om vikten av att förmedla kunskap om olika hantverk, lära känna varandra och lära av varandra för att bättre kunna förmedla olika typer av hantverk till projektets målgrupper.

Teman för kurserna har bland annat varit:

Virkeskvalitet del 1 och 2, där delkurs 1 hölls på Jamtli och innehöll en föreläsning, utflykt kring hur man återfinner timmer med god virkeskvalitet i verkligheten och studiebesök på ett sågverk. Del 2 hölls på Museet Kystens Arv av kursledare/båtbyggare Einar Borgfjord, med föredrag kring båtbygge och virkesval och en praktisk del med huggning av rötter.

Nävertak del 1 behandlade kunskaper om hur man tar näver utan att skada trädet och arrangerades av Träakademien och Rörosmuseum. Del 2 i kursen skulle hållas på Jamtli men blev aldrig genomförd på grund av tidsbrist hos Jamtlis hantverkare.

Förindustriell fönsterproduktion på Sverresborg, en faglig samling fokuserad kring arbetsprocesser, verktyg och hjälpmedel som brukats för hantverksmässig produktion av fönster. Ett praktiskt arbetsseminarium för gemensam utväxling av kunskaper och erfarenheter. I tillegg til representanter fra samarbeidspartnerne deltok en rekke dyktige håndverkere og eksperter fra Norge og Sverige, bl.a fra Norsk Håndverksutvikling, Norsk Folkemuseum, Stiftelsen Bryggen, Maihaugen, NDR, Hardanger og Voss museum, Göteborgs universitet og Høgskolen i Sør-Trøndelag.

Förindustriell dörrproduktion på Sverresborg, en faglig samling där målet var att undersöka och förstå vilka processer, verktyg och hjälpmedel som brukats vid hantverksmässig produktion av dörrar. Ett praktiskt arbetsseminarium för gemensam utväxling av kunskaper och erfarenheter. Takket være den gode pedagogiske metoden i det første seminaret, gikk HiST inn og benyttet dette seminaret som en del av undervisningen i bachelorutdanningen i teknisk bygningsvern. I tillegg til representanter fra samarbeidspartnerne deltok en rekke dyktige håndverkere og eksperter fra Norge og Sverige, bl.a fra Norsk Håndverksutvikling, Norsk Folkemuseum, Stiftelsen Bryggen, Maihaugen, NDR, Hardanger og Voss museum, Göteborgs universitet, Dacapo og Høgskolen i Sør-Trøndelag, samt representanter fra private bedrifter i Norge og Sverige. Samtidig pågikk et kurs i gamle malingsteknikker for høgskolestudenter ved konservatorene Jon Brenne og Lisa Monner. Kursdeltagerne fikk også tilbud om felles faglige foredrag, som også var åpne for allmennheten. Denne seminarformen, der deltagerne

selv bidro med sine kunnskaper og delte erfaringer med hverandre, fungerte veldig godt. Teoretisk kunnskap blir omsatt i praksis under disjunksjonens gang og dette gir en unik dybdeforståelse i problematikken.

Kurs i håndhøvling av golvbord og vindusrestaurering ble gjennomført for 15 studenter i bygningsvern ved Høgskolen i Sør-Trøndelag (HIST) høsten 2013. Dette var et samarbeid mellom HIST, Sverresborg.

Tjårseminarium på Röros museet, där utgångspunkten var att Røros Kirke skulle tjårstrykas. Både spån och tjårlager är i ovanligt gott skick i hänseende till genomfört underhållsarbete. Två dagars seminarium hölls på temat tjåra där första dagen ägnades åt studieresa till några norska kyrkor och studier av takspån, tjårlager med mera, medan dag två ägnades åt taket på Røros Kirke med bevarande samt arbetet vid hantverkslaboratoriet.

Kalkbränning i två steg. En hantverkare från Röros museet lärde sig att bygga en kalkugn och bränna kalk i Sverige. Kunskaperna ledde till en efterföljande kurs i kalkbränning vid Röros museet.

Skifferläggning, en två dagars workshop och kurs i metoden genomförd på ett stabbur/magasin på Sverresborg. Her deltok også håndverkere fra private firma som arbeider med tradisjonelt bygningshåndverk.

Hantverksdagar på Röros riktade till hantverkare, hantverkslärningar och museumshantverkare, men också övriga. Kurserna omfattade hela processen från lärande om materialbruk till färdig produkt. Kursteman var: Murning med natursten – med och utan lera, traditionellt interiörmåleri i Norge, bärsystem i resta konstruktioner, smide av eggverktyg – grundläggande tekniker. I tillegg var det åpen smie med demonstrasjoner og mulighet til å prøve å smi for barn.

Tråsnideri/tålning med Knivdagar på Sverresborg där tålning med kniv och yxa visades upp samtidigt som erfarenheter och kunnskaper utbyttes.

Svarvning med skärande verktyg, faglig samling för hantverkare inom och utom projektet, med studieresa till Skoklosters slott och den historiska svarvkammaren. En samling där målet var att öka kunskaperna kring svarvning med skärande verktyg i Nordens gröna bälte, förstå arbetsprocesser, verktyg och utbyta kunnskaper och erfarenheter i ämnet. I fokus stod också frågeställningar om hur vanlig metoden varit i Nordens gröna bälte historiskt, generationellt lärande och nätverksbyggande.

Bildhuggeri vid Träakademien, en kurs för hantverkare och allmänhet. Leddes av hantverkare Bengt-Erik Nilsson som demonstrerade verktyg och hantverk av verktyg, olika sorters trä, deras hårdhet och användbarhet.

Restaureringsideologi- seminarium på Sverresborg knutet till en av friluftsmuseets byggnader, Nattmanshuset, föreläsare från projektet höll föredrag på temat. Seminariet riktade sig i første rekke til projektpartnerne, men det var også deltagere fra Geitbåtmuseet/Husasotra, Norsk Rettsmuseum og en stor gruppe studenter i kulturminneforvaltning fra NTNU.

Retuscheringskurs hölls av Träakademien för konservatorer och byggnadsantikvarier. Kursen fokuserade på utbyte av kunskaper kring gamla tapeter och schabloner och hur dessa kan bevaras varsamt. Även allmänheten var inbjuden men inga deltog.

Utställningsproduktionen av "Retur" på Fjällmuseet i Funäsdalen var ett samarbete med Sverresborg när utställningsarkitekten på norsk sida formgivit montrarna och Sverresborgs hantverkare har utfört snickeriarbeten.

Marknader på Jamtli. Hantverkare i projektet har vid flera tillfällen medverkat under större arrangemang hos respektive part. Vårmarknaden på Jamtli 2013 är ett exempel på ett sådant tillfälle. Hantverkare arbetade på plats med sina hantverk för att tillgängliggöra och synliggöra traditionella hantverksmetoder. En konferencier intervjuade dem under deras arbete. Tillfället gav dem möjligheter att lära känna varandra och utbyta erfarenheter och kunskaper.

Hantverkssupvisningar under Vårmarknaden och Julmarknaden på Jamtli 2013.

Målgrupp: Barn, ungdomar och studenter

Att tidigt skapa ett hantverksintresse hos barn och unga har satts i fokus i projektarbetet. Förhoppningen om att det ska leda till fler sökande till hantverksutbildningar har lett vårt arbete och för att nå målgruppen barn och ungdomar har projektet anordnat särskilda **kurser och aktiviteter**. Teman för dessa har bland annat varit:

Barn i förskoleåldern (och deras föräldrar och mor- eller farföräldrar) har nåtts genom samarbeten om hantverksteman vid Öppna förskolan på Jamtli. De pedagogiska programmen har haft sin utgångspunkt i olika hantverksteman som timring, brädtakläggning, tovning, kardning, schablontryck och sameslöjd bland annat. I samarbete med pedagogerna vid Jamtlis Öppna Förskola har projektet medverkat vid utbildningsdagar för pedagoger i Norden som vill arbeta med den så kallade tidsresemetoden. Föreläsningar om traditionella hantverksmetoder och tillämpningssätt har presenterats för deltagarna i kurserna med förhoppningen att deras ökade hantverkskunskaper i förlängningen når barn i förskoleåldern.

Bilder från olika barnaktiviteter i projektet

Ett pedagogiskt program för barn i åldrarna 3-8 år kring timring har utvecklats på Sagbruksmuseet i Namsos och använts i samband med aktivitetsdagar på museet.

Lådbilskurs/Olabilskurs utarbetades på Sverresborg med fokus på att barn i åldrarna 9-12 år ska lära sig använda handverktyg och öka barns intresse för hantverk. Kursen har hållits på både norsk och svensk sida och varit väldigt lyckad.

Sportlov med hantverkskurser har organiserats på både norsk och svensk sida där ett flertal hantverkskurser i olika tekniker erbjudits barn i åldrarna 9-12 år. Kursteman var tovning, täljning, luffarslöjd, smide, sy medeltidshättor och samiskt hantverk (duodtie).

För att nå målgruppen ungdomar och studenter har **lärlingsplatser och praktikplatser** kontinuerligt erbjudits. De lärlingar och praktikanter som tagits emot har lärt sig traditionella hantverkskunskaper genom ett nära arbete med yrkesverksamma och erfarna hantverkare.

Inom projektet har ett flertal lärlingar tagits emot. En del har arbetat under kortare tidsperioder med byggnadshantverk av olika slag. Andra har varit lärlingar under längre perioder. På Jamtli har en snickarlärling tagits emot som under ledning av Jamtlis hantverkare arbetat med diverse snickeriarbeten. Mycket av hans arbete har varit knutet till Jamtlis kyrka och arbeten med altarring och predikstol eftersom dessa uppgifter passat hans kompetens och fallenhet för träsnideri. Sedan har han också arbetat mycket utåtriktat med att förmedla hantverkskunskaper till både barn och vuxna under olika arrangemang. Sverresborg har under projektets gång haft två lärlingar som handletts av hantverkare knutna till museet. En blev utexaminerad med gesällbrev. I tillegg har prosjektet gitt mulighet til å lære opp og deltislønne en ung kvinne som i særlig grad har arbeidet med vindusrestaurering. Hun får arbeide videre på Sverresborg etter prosjektets slutt. En student fra NTNU, Kulmi har hatt praksis i prosjektet, en tysk malerikonservator og også en tysk håndverksgesäll på arbeidsvandring.

Jamtli's lärling visar sitt arbete med träsniderier till predikstolen i Jamtli's Kyrka.

Ungdomar har också erbjudits praktikplatser med inriktning på traditionella hantverkstekniker som spåntakläggning, fönsterrenovering och klovtagläggning. I samband med praktiken har det ofta också erbjudits föreläsningar och prova på tillfällen. På Sverresborg har en student fra Kulturminneforvaltning, NTNU hatt praksisplass i arbeid med tradisjonelt bygningshåndverk.

Förutom praktik har projektet också hållit andra aktiviteter för skolelever. Museet Midt anordnade ett skolprogram med inriktning "Fra trestokk til panel" och Röros museet arrangerade Unescoläger för ungdomar som bland annat deltog i brytning av kalk, samt visningar av vadmalsstamping. Det har också tillverkats ett laftesett för barn för att lära ut mer om timring/laftning. Museet Kystens Arv har haft slöjdkurser för barn kvällstid, där barnen fått göra pallar/krakker bland annat. Samtliga projektparter har också haft aktiviteter för barn i samband med större arrangemang på sina museer, och ofta samarbetat kring gemensamma teman. Arbete med trähantverk i olika former har varit återkommande, med timring för barn, prova på täljning och bygga kråkslott bland annat. Smide för barn har också hållits flera gånger inom projektet. Fokuseringen vid dessa tillfällen har ofta varit att ge barnen ett roligt möte med hantverk, öka deras intresse för hantverk, visa på lättillgängligheten och att man med fördel kan använda resurssnåla material.

Målgrupp: Allmänhet

Kurser riktade mot allmänheten. Projektet har haft ett stort utbud av hantverkskurser riktade mot allmänheten. Jamtli har samarbetat med Studieförbundet Vuxenskolan kring hantverkskurser sedan 2011. Samtliga av dessa program återfinns som bilagor. Utöver dessa har kurser hållits på teman som nålbindning, broderi, växtfärgning, murning med natursten, traditionell interiörmålning i Norge, bärande system i resta konstruktioner, smide av eggverktyg, fönsterrenovering samt visningar i arkiv och samlingar.

Byggnadsvårdsläger riktade till allmänheten har hållits två år i rad på Jamtli. Lägren har varit framgångsrika i flera olika syften. De har varit gränsregionalt värdefulla, ledare från både Sverige och Norge samarbetade och möttes och kunde utväxla erfarenheter. Ledare, seniorer, arbetade för att överföra sina kunskaper till yngre för det prioriterade generationella lärandet. Praktiska hantverkskunskaper fördes vidare till allmänheten. Projektet fick mycket publicitet i media genom lägret samtidigt som de kulturhistoriska byggnaderna på Jamtli vårdades och användes i utbildningssyfte.

Bilder från Byggnadsvårdsläget 2013.

Förevisningar/föredrag/aktiviteter har samordnats med andra evenemang och aktiviteter hos respektive projektpart. Dessa har bland annat varit knivdagar på Sverresborg, projekt Løveapoteket, hantverksdagar i Røros, Rørosmartnan, se möbelsnickeri på Träakademien, föredragsserie via Träakademien, hantverksuppvisningar på Jamtli vårmarknad, hantverksteman under Jamtlidagen, arbete med predikstolen Jamtli, sågdag på Museet Midt, hantverksdagar på museet Kystens Arv, förevisning av tjärbränning av museet Kystens Arv, hantverksutställning och föredragsserie på Fjällmuseet. Projektet har vid flera tillfällen ordnat öppna förevisningar vid hantverksarbeten, då det varit möjligt för intresserad allmänhet att se och samtala med hantverkarna i deras arbeten. Metoden har praktiserats på Träakademien kring möbelsnickeri, timmerlagning och restaureringsarbeten som varit öppna för allmänheten, på Sverresborg vid rekonstruktionsarbeten av byggnader och hantverksarbeten i samband med detta, på Jamtli vid arbeten med tak och predikstol bland annat, vid Sagdag på Sagbruksmuseet, vid hantverksdagar på Museet Kystens Arv och hantverksdagar och Rørosmarknaden på Rørosmuseet.

Traditionellt måleri har varit ett återkommande tema för förevisningar, och har presenterats för allmänheten i samband med måleriarbeten på Jamtli. Många gånger i samband med arbeten som utförts i Jamtlis kyrka, som altarringen, predikstolen men också vid målningen av Gulleboden. Föredrag och artiklar i ämnet har också presenterats för allmänheten.

Gulleboden på Jamtli i ny skepnad.
Byggnadsantikvarier berättar om arbetet.

Föredrag och föredragsserier har ordnats hos flera av parterna och många av dem har riktats till allmänheten. Bebyggelsehistoria, yllebroderier, möbler, arkitektur och inredningar, möbeltapetsering, traditionell trebåtbygging, föredrag om älvbåtar av typen "Laffar" och restaureringsideologi är några av alla teman som behandlats.

En utställning har producerats på Härjedalens Fjällmuseum, där traditionellt hantverk ställs mot det moderna konsumtionssamhällets slit och slängprodukter, med förhoppning att väcka frågeställningar hos åskådaren kring hållbarhet och uppmärksamma traditionella hantverksmetoder.

Målgrupp: Seniorer

Projektet har arbetat för att seniorer, eller människor i tredje åldern, ska utveckla sitt eget lärande och också lära ut sina hantverkskunskaper till yngre människor. Vi har skapat tillfällen för seniorer där de kan vidareförmedla sina hantverkskunskaper till yngre generationer. Deras vetande är ofta av stor vikt för att hantverkstraditionerna ska kunna leva vidare och av stort värde att bevara.

Många av de aktiviteter som beskrivits tidigare, riktade till målgrupperna projektmedarbetare, barn, unga och studenter, lärlingar och allmänhet har haft äldre ledare. För att nämna några exempel så har fallet varit så i virkeskvalitet kursen på Jamtli, faglig samling på temat Skärsvarvning, Byggnadsvårdslägren, emottagandet av lärlings- och praktikplatser med äldre erfarna handledare, kurser i tunnbrödsbakning och uppvisningstillfällen av hantverk riktade till allmänheten. Måleriarbetet av predikstolen i Jamtlis kyrka var ett sådant tillfälle då den erfarne målarmästaren höll offentliga föreläsningar kring sitt arbete. Det gav tillfällen för frågor och kunskapsutbyten mellan generationer.

Målarmästare Lars Erik Sjögren visar sitt arbete med att måla predikstolen i Jamtlis Kyrka.

För att också skapa aktiviteter riktade till målgruppen har visningar i arkiv och samlingar hållits dagtid. Detta för att möjliggöra för dem att få en större inblick i vad som finns i museers arkiv och samlingar på temat hantverk, samt att skapa möjligheter för hantverksintresserade seniorer att utbyta erfarenheter. Riktade inbjudningar gick ut till hantverksföreningar och pensionärsföreningar.

Avvikelser från planerade aktiviteter

Inför varje säsong har parterna tillsammans arbetat fram ett aktivitetsprogram. De allra flesta aktiviteter har blivit av, men några har av olika anledningar inte kunnat genomföras på det sätt

som var tänkt enligt plan, eller fått ställas in helt. Dessa avvikelser har gällt följande aktiviteter:

- ”Härjedalens rokoko, kurs i träsnickeri för allmänheten i form av restaurering av en barfred” var en aktivitet som skulle hållas på Fjällmuseet tillsammans med Bäckedals folkhögskola men fick ställas in på grund av för få anmällda.
- Nävertak del 2 skulle hållas av hantverkare på Jamtli våren 2012 och var en planerad uppföljning på kursdel 1 som hölls av Träakademien och Röros museet. På grund av tidsbrist hos Jamtlis hantverkare fick denna aktivitet kring förevisningsarbete ställas in. Museet arbetade under perioden med ett omfattande tillbyggnadsprojekt där samtliga hantverkare var engagerade.
- Färgseminarium hos Träakademien i Kramfors skulle hållas i slutet av april 2013, men fick ställas in. Träakademien hade vid tidpunkten uppnått projektbudget.
- De hantverkskurser som Sverresborg och Jamtli erbjöd sportlovslediga barn under 2013 hade flera olika teman. Vissa kursteman visade sig vara mindre populära och några kurser fick strykas på grund av för få anmälningar. Dessa var på Jamtli: schablontryck och att tillverka en fågelholk. På Sverresborg fick tenntrådkursen och fuglekasse-tillverkningen strykas.
- Målarmästare Per Halvarssons bortgång i januari 2013 påverkade projektets programpunkter när det gäller aktiviteter kring generationellt lärande och gränsöverskridande samarbeten samt till att skapa gränsregionala mervärden kring målerihantverk. Han skulle ha medverkat i färgseminariet på Träakademien som senare dock ställdes in. Sedan var han tillfrågad om att fortsätta måleriarbetet som han påbörjade i kursform under Byggnadsvårdslägret på Jamtli 2012, även under 2013. De ändrade förutsättningarna löstes på bästa möjliga sätt. Målerikursen under Byggnadsvårdslägret 2013 hölls istället av Helena Blix som var lärling till Per Halvarsson under föregående års läger och som kunde ta upp arbetet där han slutade.
- Julmarknaden på Jamtli 2013 skulle enligt planeringen ha haft uppvisningar i svarvning enligt den skärande metoden. Men på grund av en olycka med efterföljande sjukskrivning kunde inte den tilltänkta hantverkaren delta. Temat skulle visa en del av de lärdomar som hantverkarna fick i samband med den fagliga samlingen som hölls tidigare under hösten på Jamtli, med studiebesök på Skokloster Slott. Följden blev att endast en hantverkare fanns på plats i hantverkssupervisningen under marknaden och visade smide.
- Kurs i plantefarging på Sverresborg hösten 2013 måtte avlyses grunnet försenat leverande av materiell till kurset.

Projektets kostnader

Nedan visas sammanställningar av projektets verkliga kostnader i relation till den beslutade budgeten.

Svensk projektbudget		
Kostnadsslag	Budgeterat	Verkliga kostnader
Egen personal	3 540 896	3 664 327
Externa tjänster	477 000	472 560
Lokalkostnader	47 976	37 294
Investeringar	0	0
Resekostnader	120 000	123 489
Övriga kostnader	688 000	498 745
Summa faktiska kostnader	4 873 872	4 796 414
Externa offentligt direktfinansierade kostnader	519 000	555 179
Summa kostnader	5 392 872	5 351 593

Norsk projektbudget		
Kostnadsslag	Budgeterat	Verkliga kostnader
Eget personale anställd och avlönad av projektet	2 189 637	2 444 946
Eksterne tjenester	185 000	184 504
Lokalkostnader		
Investeringar	119 000	120 059
Reisekostnader	88 000	77 736
Övriga kostnader	350 000	312 222
Intäkter utöver finansieringsplanen	-11 637	
Sum faktiske kostnader	2 920 000	3 127 830
Eksterne offentlige direkte finansierte kostnader	800 000	856 600
Sum prosjektkostnader	3 720 000	3 984 430

Under våren 2013 genomfördes en förändring av den svenska budgeten. Vi flyttade 340 000 SEK från löne-medel till externa tjänster, resor och övriga kostnader med godkännande från Interreg-sekretariatet. Förändringen gjordes utifrån förändrade förutsättningar inom projektet. Tanken från början var att ha en person anställd som skulle sköta marknadsföringen, men detta ändrades och behovet av mer medel för resor, externa tjänster och övriga kostnader ökade. Vid tiden för budgetförändringen hade Träakademiens medel för resor och externa tjänster uppnått den budgeterade summan, och för att kunna genomföra vårens aktiviteter fick de 10 000 SEK mer för resor och logi samt 25 619 SEK för externa tjänster. Det är anledningen till att de överskridit totalsumman för kostnader i 20% området som enligt budget var 294 000 SEK och deras kostnader har uppkommit till 323 628 SEK.

Specifisering av de kostnadsslag som ingår i Övriga kostnader.

Övriga kostnader
Typ av kostnad
Förbrukningsmaterial, verktyg och övriga kostnader vid kurs
Kontorsmaterial, telefon och porto
Informationsmaterial och marknadsföring
Böcker och trycksaker (produktion av bok)
Logi Jamtli
Resor och logi Fjällmuseet
Resor och logi Träakademien

Øvriga kostnader
Typ av kostnad
Leie av maskiner og utstyr, inventar etc
Forbruksmateriell
Kontormateriell, telefon og porto
Informasjonsmateriell, marknedsføring
Bøker og trykksaker (produksjon av bok)
Reisekostnader og losji for Museet Midt
Reisekostnader og losji for Museet Kystens Arv
Reisekostnader og losji for Rørosmuseet

3.2 Målgrupp:

I Kulturarvets hantverk har vi arbetat mot fyra olika målgrupper.

1) **Parternas personal** har genom projektet höjt sin kompetens och utvecklat samarbetsformer. Målgruppen har utgjorts av mestadels personal inom yrkeskategorier som hantverkare, antikvarier, projektledare och byggnadsantikvarier. De nya samarbeten som skapats har lett till olika nätverk inom hantverksfältet. I Norge har nettverket utviklets gjennom felles praktiske seminar og her har spesielt Norsk Håndverksutvikling på Maihuagen, Stiftelsen Bryggen, Norsk Folkemuseum, NDR (Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider), Hardanger og Voss museum, Göteborgs universitet, Dacapo og Høgskolen i Sør-Trøndelag arbetat tillsammans.

2) **Barn, ungdomar och studenter**, eftersom projektet ansett att det är viktigt att på ett tidigt stadium väcka intresset för kulturarvets hantverk. Kurser har riktat sig till denna målgrupp och lärlingsplatser och praktikplatser erbjudits. För barn i förskoleåldern har hantverksaktiviteter hållits genom den öppna förskoleverksamhet som Jamtli bedriver. Hit går många föräldralediga med sina små barn och deras syskon. För barn i skolåldern har hållits kurser för barn åldrarna 9-12 år och de kursdeltagande barnen har nåtts genom kontakter med skolor och genom annonsering. Museernas pedagoger har ett stort nätverk till skolor som också utnyttjats. Gymnasieskolor och studenter har erbjudits praktikplatser och lärlingsplatser. Kontakter kring lärlingar har skett via Lärlingslotsen, Regionförbundet Jämtland och Byggmestrenes Servicekontor. Ytterligare skolor som projektet haft kontakt med är Jämtlands gymnasium, Mittuniversitetet, Östersunds Konstskola, Bäckedals Folkhögskola, NTNU (Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet), HIST Høgskolen i Sør-Trøndelag och Göteborgs universitet. För flera av dem har presentationer av projektverksamheter,

traditionellt hantverk och hantverksmetoder hållits. Förutom dessa aktiviteter har också ”prova på hantverk” - tillfällen hållits hos samtliga projektparter. Det har då främst varit barn som provat på hantverk. Tonåringar har varit svåra att nå och är generellt svåra att locka till museer.

3) **Allmänheten**, är en vid grupp med intresse på olika nivåer. De har varit allt från ströbesökare på ett friluftsmuseum som stannar och tittar en stund på en förevisning av hantverk, till en hembygdsförening eller en specialintresserad privatperson som vill ha detaljkunskaper och tillägna sig färdigheter och tekniker. Därför har det också erbjudits aktiviteter som varit olika djupgående. Genom informations- och marknadsföringsinsatser har målgruppen uppmärksammats på vikten av kulturhistoriskt hantverk och erbjudits förevisningar av hantverk på marknader eller aktivitetsdagar, föreläsningar eller mer ingående kurser. Vi har också arrangerat hantverkskurser med hjälp av studieförbund, och kurserna har haft olika svårighetsgrad. Både nybörjarkurser och fortsättningskurser har erbjudits. Ytterligare aktiviteter som hållits har varit byggnadsvårdsläger för allmänheten. Samarbeten kring aktiviteter för allmänheten har skett med olika föreningar som Svenska Byggnadsvårdsföreningen, Jamtlis vänförening Jamtlis Gynnare, ideella föreningar inom hantverk: Jämtland Härjedalens hemslöjdsförbund, Broderiets vänner, Visa mig, Bräcke hemslöjdsförening, Härjedalens hemslöjdsförening.

Tjärstrykning av tak under Byggnadsvårdsläget 2013, som hölls i samarbete med Svenska Byggnadsvårdsföreningen.

På norsk side har bl.a Sør-Trøndelag husflidslag vært involvert i kursgjennomføring. För att arrangera hantverksuppvisningar och kurser/läger riktade till målgruppen har vi också arbetat tillsammans med småföretagare som bedriver hantverksverksamhet. Många organisationer har också varit delaktiga kring informations- och marknadsföringsinsatser för att nå den givna målgruppen. Dessa har till exempel varit Sveriges Radio Jämtland, lokaltidningar, NRK radio og TV, Nordiskt Centrum för kulturarvpedagogik och kreativitet som spridit information om projektet, Regionförbundet och Länskulturen i Jämtland via hemslöjdskonsulenterna och Riksarkivet i Östersund.

4) **Seniorer**, äldre personer som har vissa hantverkskunskaper har erbjuds tillfällen att fördjupa dessa samt att överföra sina kunskaper till yngre generationer. Målgruppen har nåtts genom organisationer som PRO, Jamtlis vänförening Jamtlis Gynnare, Jämtland Härjedalens hemslöjdsförbund, hantverkare och egenföretagare som Stig Nilsson, Per Halvarsson, Lars-Erik Sjögren, Tage Lundqvist, Staffan Pettersson och Ove Hedenström. På norsk side har bl.a seniorer fra Knivklubben Trønderkniv vært kursledere og demonstrert smiing, knivmaking, spikking med videre. Aktiveter i arkiv och samlingar har haft deltagare ur den uttalade

målgruppen, medan aktiviteter kring generationellt lärande har nått också andra målgrupper som barn, ungdomar, studenter, allmänhet och andra seniorer eftersom seniorer då varit traditionsbärande kursledare.

Hantverksskunkaper har lärts ut över generationsgränser

3.3 Resultat och resultatindikatorer samt effekter:

Resultat

Projektet har övergripande resulterat i att de respektive målgrupperna har ökat sina hantverksskunkaper. Personalen som arbetat inom projektet har sedan tidigare vetat att dessa skunkaper är viktiga att bevara men har nu arbetat mer operativt och med gemensam kraft för att detta ska ske. Arbetet har ökat insikten om att traditionella hantverksskunkaper är en bristvara och att de måste preserveras, så att vårt kulturarv kan vårdas och bevaras även i framtiden.

Enligt projektbeslutet skulle Kulturarvets hantverks resultat delas upp i fem olika kategorier. Den kursiva texten är de beskrivna resultaten enligt beslutet, och efter följer en summering av hur utfallet av projektarbetet verkligen sett ut:

1. Genom skunksutbytet mellan projektparterna får personalen ökad medvetenhet om vikten av att förmedla skunkap om olika hantverk. Personalens kompetens kring olika hantverkstraditioner inom Nordens gröna bälte förbättras och de kan genom samarbete bättre förmedla olika typer av hantverk till projektets målgrupper. Personalen lär känna varandra och varandras kompetenser så att samarbeten och personalutbyten blir naturliga mellan parterna.

Personalen har fått en ökad medvetenhet om att det är viktigt att arbeta med och att förmedla hantverksskunkaper vidare för hantverkens fortlevnad. Detta har skett främst genom de möten som skett inom projektet där personalen från de olika parterna haft möjlighet att diskutera situationen i respektive land/område och också sett på de lokala behoven av att bevara hantverksskunkaper. Personalen har också fått ökad kompetens kring likheter och skillnader kring hantverkstraditioner inom Nordens gröna bälte. Detta har skett genom de olika kurser och aktiviteter i hantverksteman som hållits. Det har varit väldigt viktigt att få mötas och arbeta kring gemensamma frågeställningar, både för hantverkare och övrig personal. Tillfällena har lett till ökade samarbeten och skunkaper om varandras kompetenser, men också en utveckling av gemensamma skunkaper och en stärkt hantverkskompetens inom Nordens gröna bälte. Några exempel på tillfällena som varit värdefulla för att höja skunksnivån hos parternas personal har varit de seminarier och styrgruppsmöten som hållits genom hela projektperioden. Vidare har de fagliga samlingarna kring teman som förindustriell- fönster och dörrproduktion som hölls för hantverkarna 2012 och 2013 varit

stärkande kompetensmässigt och samarbetsmässigt och en utvecklande och givande arbetsmetod.

2. I dagsläget brottas många hantverksutbildningar med få sökande och det råder brist på hantverkare med kompetens att restaurera och göra åtgärder på kulturhistoriska föremål, inredningar och byggnader. Genom att i större utsträckning erbjuda lärlingsplatser till studenter och genom att ordna hantverkskurser riktade mot barn och ungdomar förväntar vi oss att projektet bidrar till att öka intresset hos denna grupp för denna typ av utbildningar.

Projektet har arbetat med att nå unga och studenter för att föra ut kunskaper kring traditionellt hantverk och också öka deras intresse för traditionellt hantverk. Genom att erbjuda praktikplatser genom hela projektperioden har vi också nått många studenter som fått ökade kunskaper om traditionella hantverksmetoder, som fönsterrenovering och måleri, och också arbetat med kulturhistoriska byggnader och material. Projektet har också erbjudit lärlingsplatser hos parternas hantverkare vilket varit en givande utbildning som gett ett större kunnande kring kulturhistoriskt hantverk och material. Genom hantverkskurser och aktiviteter för barn har projektet främst arbetat med att öka intresset och kunskaperna för traditionellt hantverk. Vi har också arbetat för att marknadsföra de hantverksutbildningar som finns via Träakademien och förhoppningen är att hantverksutbildningar i framtiden får många sökande. Några exempel på tillfällen som varit värdefulla för att öka hantverksintresset hos barn, ungdomar och studenter har varit lådbilskurserna där barnen utvecklade sina hantverkskunskaper och verktygsfärdigheter på ett lättsamt och roligt sätt. Men en viktig länk för att öka hantverksintresset hos barn har också varit de uppvisningstillfällen som hållits hos samtliga projektparter, då barnen ofta med sina föräldrar, på ett informellt sätt möter hantverk. De är ofta nyfikna och vill själva prova. Projektets har också arbetat med att ta fram en broschyr för att inspirera barn och vuxna till lådbilsbyggande och den kommer att spridas efter projektets slut. Lärlingarna inom projektet har varit viktigt för projektgenomförandet då de arbetat i nära samarbete med projektledningen och bidragit med kunskaper och idéer kring aktiviteter. En kvinna som har hatt praksisplass som ledd i omskollering fra et annet yrke, får videre engasjement som snekker. Att en av projektets parter varit en utbildningsinstitution har varit särskilt viktigt för att visa vilka utbildningsmöjligheter det finns inom området och också direkt kunna förmedla kontakter.

3. Allmänheten och intresserade får bättre kunskap om hantverkets kvaliteter och bättre kompetens att efterfråga kvalitetshantverk. Detta gör att hantverkare med specialkompetens och små företag får bättre möjligheter till arbete.

Projektet har spritt kunskaper om hantverkets kvaliteter till allmänhet och intresserade och arbetat för att samma målgrupper ska öka sin kompetens för att kunna efterfråga kvalitetshantverk. Detta har skett genom kursverksamhet, där olika typer av hantverkskurser erbjudits allmänheten, men också vid föredrag, föreläsningar och alla de större arrangemang som hållits hos samtliga projektparter. Ofta har dessa tillfällen erbjudit allmänheten ett lättillgängligt och lättsamt möte med hantverk och hantverkare. Möten som också ofta lett till efterfrågan på kurser och frågor om var man kan finna kunskap om hantverksmetoderna, och det har varit ett tydligt tecken på att arbetet nått målgruppen. I förlängningen leder detta till att hantverkare med specialkompetens och små företag får bättre möjligheter till arbete. De ingående parterna i projektet har nära kontakter med hantverkare och förmedlar dem till allmänheten vid efterfrågan. Parterna har genom projektperioden således ökat sin roll som kompetenscentras för kulturhistoriskt hantverk. Det arbete som projektet lagt på att publicera

en bok vid namn ”Kulturarvets hantverk” kommer att fortsätta sprida kunskaper om traditionella hantverksmetoder och material efter projektslut. Boken riktar sig till allmänheten. Också facebook-siden vil opprettholdes etter prosjektets slutt for å spre kunnskap om handverk.

4. Seniorer, eller människor i tredje åldern, utvekkclar sitt lærande genom att hjälpa till att lära ut sina hantverkskunskaper till yngre människor. Metoder för att föra över kunnskap mellan generationer utvekkclas.

Seniorer, människor i tredje åldern, har vid flera tillfällen lärt ut sina kunskaper till yngre människor. Det har skett genom hela projektperioden dels genom att de varit kursledare och experter, dels genom att de hållit i hantverksuppvisningar och prova på tillfällen. Några exempel på när seniorers värdefulla kompetens förts över till yngre generationer har varit under Byggnadsvårdslägren på Jamtli med kursledarnas goda handledningsförmåga. Handledningen av lärlingar och praktikanter har också varit viktiga för kunskapsförmedling mellan generationer. Sedan har också prova på verksamheten och hantverksuppvisningarna ofta letts av äldre med stora kunskaper och detsamma gäller vid skolprogram och övrig pedagogisk verksamhet där kunskapsöverföring mellan generationer är särskilt tydlig. De metoder som utvecklats inom projektet för detta är:

Faglig samling/seminar där deltagarna arbetar kring ett gemensamt tema. Föreläsningar och diskussioner, studiebesök, exkursioner kan kopplas till temat för att tydliggöra och exemplifiera arbetsmetoder och angreppssätt. Samlingen har också praktiska inslag med studier och erfarenhetsutbyten kring arbetsmetoder. Ett exempel på en faglig samling med kunskapsförmedling mellan generationerna är den som Jamtli arrangerade på temat svarvning enligt skärmetoden i november 2013. Åldersspridningen var viktig för detta arrangemang. Två av de deltagande var seniorer med stor erfarenhet av trähantverk och pedagogik, två var nu arbetande trähantverkare och tre av deltagarna i begynnelsen av sin arbetskarriär. Kring det gemensamma temat skärsvvarvning fanns många frågeställningar att arbeta kring och det arbetades både praktiskt och gjordes studiebesök kring hur tekniken använts historiskt. Ett efterföljande summerande möte hölls också för att bibehålla det nätverk som skapades under samlingen.

Faglig samling på temat svarvning enligt skärmetoden, med studiebesök och uppföljningsmöte.

Hantverksuppvisning har vid ett flertal tillfällen visat sig vara en givande metod för kunskapsöverföring mellan generationer. Arbetssättet har använts vid publika arrangemang då hantverkare arbetat på plats med ett specifikt hantverk och svarat på allehanda frågor under arbetets gång. För att göra arbetet än mer publikvänligt har projektet arbetat med konferencierer som fått intervjua hantverkarna under arbetet och det har visat sig vara väldigt intresseväckande och en bra ingång till att publiken för vidare samtal med hantverkarna. Eftersom den här metoden har använts vid större arrangemang har publikens ålderssammansättning haft stor spridning och man har nått alla generationer. Ett värdefullt

exempel på hantverksuppvvisningar då vi förmedlade flera olika hantverkskunskaper från samtliga projektparter var Vårmarknaden på Jamtli 2013. Arbetet nådde personer i alla åldrar.

5. Projektet förväntas resultera i en gemensam "kunskapsbank" vilken gör att man säkrar tillgången på viss kompetens inom Nordens gröna bälte. Detta sker i form av ett formellt samarbetsavtal som leder till fortsatt samarbete kring hantverk efter projektets slut.

Det fina samarbete som upparbetats inom Kulturarvets hantverk har lett till en ökad kännedom om varandras hantverkskompetenser och utbyten av arbetsmetoder och idéer. Detta ska nyttjas inom det formella samarbetsavtal som upprättats under projektperioden. Samarbetsavtalet resulterar i att vi tillsammans fortsätter arbeta för att öka kunskaper kring traditionella hantverk i Nordens gröna bälte, där likheter och skillnader blir en resurs. Avtalet skrevs under den 9 december i fem exemplar av de ingående parterna Museene i Sør-Trøndelag AS, Museet Midt IKS, Träakademien Mittuniversitetet, Härjedalens Fjällmuseum AB och Stiftelsen Jamtli.

Mätmetod och målpuppfyllelse

De mätmetoder som projektet tillämpat har varit att dels se till antalet deltagare vid våra kurser. Antalet har tydligt visat om temat varit intressant nog för att locka respektive målgrupp. Temat, tid på året och marknadsföring är de främsta faktorer som styrt deltagarantalet. En annan mätmetod vi använt har varit att se till hur vi följt de indikatorsmål som finns angivna i beslutet. Samtliga hade uppnåtts vid projektslut. I vårt samarbete med Studieförbundet Vuxenskolan har de fört statistik över deltagarna. För de genomförda hantverkskurserna finns information om deltagarnas ålder och kön, och i kulturrapporterna för våra gemensamma kulturarrangemang finns information om antal deltagare och kön, ej ålder. Detta innebär att projektet har nått många fler människor än vad som finns angivet under indikatorsmålen eftersom man i dem ska ange utfallet utifrån både ålder och kön.

Mål om økt fokus på handlingsbåren kunnskap er vanskelig målbart rent kvanitativt. Når høgskoler og privatpersoner har tatt seg fri fra sin virksomhet for å delta på de praktiske arbeidsseminarene, er det et godt mål for viktigheten av dette prosjektet.

Det antal människor vi nått genom projektets aktiviteter har vida överträffat det antal vi föreställde oss i projektbeskrivningen. Vid många evenemang som syftar till att inspirera, så som hantverksuppvvisningar eller föredrag så kan vi inte mäta effekterna. Vid längre aktiviteter, så som kurser och seminarier har emellertid utvärderingar genomförts som visar på effekten av aktiviteten. Vid byggnadsvårdslägren på Jamtli, vilka var två veckor långa, skedde skriftliga utvärderingar som visade på att deltagarna upplevde att de lärt sig mycket och fått en djupare förståelse för hantverkets värde. Efter hantverkskurser för barn hölls muntliga utvärderingar där barnen ofta reflekterade över att det var roligt och att de gärna ville fortsätta med den hantverksteknik de lärt sig då de kom hem. I slutet av projekttiden genomfördes också både skriftlig (för personer som varit inblandade i projektet) och muntlig (för styrgruppen) utvärdering. Projektet har också haft en sida på facebook där det förekommit positiva kommentarer om olika arrangemang samt förslag på sådant som man skulle vilja ha kurser om. Alla dessa olika metoder att följa upp effekterna av lärandet visar på att projektet når sina mål i att öka medvetenheten om hantverkens betydelse.

Har projektet redan gett några effekter (förväntade och oväntade)

De effekter vi redan ser som följd av arbetet med Kulturarvets hantverk är nya och ökade samarbeten, dels mellan de ingående parterna och dels med nya aktörer och institutioner. Det förväntades att parternas samarbete skulle öka genom projektet men vilka andra samarbeten som skulle skapas kunde inte förutsägas. De samarbeten som skapats inom projektet på svensk sida är med Svenska Byggnadsvårdsföreningen, Studieförbundet Vuxenskolan i Jämtland, Jämtland och Härjedalens Hemslöjdsförbund, Mittuniversitetet, Jämtlands Gymnasium, Östersunds Konstskola, Lärlingslotsen, Slöjdföreningen Visa mig, Broderiets Vänner, Bräcke Hemslöjdsförening, Bäckedals folkhögskola, Jamtlis Gynnare, Hembygdsföreningen i Örbäck, Svegs Hembygdsförening och Sveriges Hembygdsförbund region Jämtland – Heimbygda. På norsk sida har nye samarbeidsrelasjoner oppstått mellom partene. Norsk Sagbruksmuseum (Museet Midt) har ikke tidligere samarbeidet med de deltagende museene fra Sør-Trøndelag. Videre har det vært viktig for håndverkerne fra Museet Kystens Arv, Sverresborg og Rørosmuseet å bli bedre kjent da alle fra 2014 nå vil bli del av samme organisasjon, Museene i Sør-Trøndelag AS. Videre har prosjektet ført til samarbeid med HIST Høgskolen i Sør-Trøndelag, NDR (Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider), NHU (Norsk Håndverksutvikling), Maihaugen, Norsk Folkemuseum, Stiftelsen Bryggen, Geitbåtmuseet/Husasnotra, Hardanger og Voss museum, Dacapo og Göteborgs Universitet. Flera av dessa samarbeten kommer att fortlöpa också efter projektslut. En fortsättning kommer att ske av hantverkskurser på Jamtli i samarbete med Studieförbundet Vuxenskolan, byggnadsvårdsläger i samarbete med Svenska byggnadsvårdsföreningen, samarbetet med Mittuniversitetet kring föreläsningar inom byggnadsvård och hantverksmetoder och samarbetet med slöjdföreningarna gällande hantverksupervisningar. Høgskolen i Sør-Trøndelag ønsker å samarbeide med Sverresborg. I projektet har mycket fokus lagts på kunskapsutbyte mellan hantverkare och en oväntad effekt av detta är det stora intresse som funnits av hantverkare att på olika sätt medverka inom projektet. Hantverkarna har i sin tur skapat mervärden vid arrangemang för de ingående organisationerna. Företagare och hantverkare har också vid dessa tillfällen ökat sina möjligheter till att marknadsföra sig själva och sin verksamhet. Tillfällena har också synliggjort företagare med inriktning mot traditionellt hantverk.

Bilder från arbetet med Løveapoteket på Sverresborg

Projektmedarbetarna upplever att de ökat sitt hantverkskunnande, förändrat sin attityd till en del hantverk och ser dem som mer värdefulla nu. Arbetet har också varit roligt och gett många

nya kontakter och viljan till att fortsätta arbeta med hantverksinriktade projekt har ökat. Erfarenheten av att arbeta med Interreg-projekt har ökat och genom projektet har också många kurser och arrangemang genomförts som annars inte skulle ha blivit av. Det har skapats fler och mer omfattande publikdragande arrangemang för parterna. Projektet har också möjliggjort fler åtgärder på byggnader inom museerna. Inom projektet har andra aktiviteter än de ordinarie kunnat hållas vilka har lockat nya målgrupper. Sågbruksmuseet inom Museet Midt har arbetat mer målinriktat mot barn än tidigare med aktiviteter som timring och kojbygge och också tagit fram ett undervisningsprogram kring timring för åldrarna 3-8 år. Arrangemang som hållits hos parterna som vårmarknaden på Jamtli har varit en viktig mötesplats för exempelvis Träakademiens elever som här kunnat möta presumtiva kunder. Marknaden i Röros är ett annat viktigt arrangemang där många av hantverkarna mötts och samarbetet kring hantverk kring marknaden kommer att fortsätta även efter projektslut. Samtliga av dessa tillfällen har gett en ökad kontaktyta som elever, hantverkare, projektmedarbetare och fastighetsägare kan ha nytta av.

Sågbruksmuseet i Namsos har under projektet arbetat mer målinriktat mot barn.

Till de mer väntade effekterna hör att nätverket som upparbetats mellan parterna inom projekttiden också kommer att fortsätta efter projektslut genom samarbetsavtalet som ingåtts. Detta är en viktig grund för vidare samarbeten och projekt. Genom projektsamarbetet har parterna lärt känna varandras styrkor vilket har gett inspiration och lett till idéutveckling, något som är viktigt för att öka det gränsregionala mervärdet.

En effekt som ikke er fokusert så mye på, er at prosjektet også har bidratt til økt næringsvirksomhet og flere jobber. Sverresborg har engasjert en tømmer i prosjektet i over ett år. Han har fått økt kunnskap om tradisjonshåndverk og en kompetanse han kan bruke videre. Et firma i tradisjonshåndverk har vært innleid over prosjektet, en italiensk malerikonservator har fått jobb i tre måneder i arbeid med gamle malingsteknikker og flere har utført mindre oppdrag. Det er også kjøpt varer innenfor prosjektet, som igjen har bidratt til å styrke næringsliv i regionen.

Vilka effekter kan förväntas komma?

Vi förväntar oss att följande effekter kan förväntas komma:

- Fortsatta samarbeten mellan parterna, med ökade kunskaper inom de kulturhistoriska hantverken som följd.
- Nya projektansökningar där konsortiet utgörs av någon eller några av parterna.

- Sökande till Träakademiens utbildningar som fått kännedom om dem genom projektet.
- En fortsättning av hantverkskurser på Jamtli.
- En fortsättning av hantverksaktiviteter för barn.
- Utbyte av praktikanter mellan parterna.
- Fortsatt samarbete mellan Sverresborg og HIST (Høgskolen i Sør-Trøndelag).
- Fortsatt användning av arbetsmetoderna som utvecklats inom projektet.
- Nya samarbeten utifrån kontakter som tagits inom projekttiden.
- Parterna blir tillsammans kompetenscentras kring traditionella hantverkskunskaper i Nordens Gröna bälte.
- Fler intresserade av traditionella hantverksmetoder och ökad kännedom om kulturhistoriskt hantverk.
- Fler tar del av projektets arbete genom boken ”Kulturarvets hantverk”.
- Fler barn och vuxna inspireras till att bygga lådbilar av broschyren om lådbilsbygge som projektet arbetat fram.
- Fler tar del av projektets arbete genom slutrapporten.

Avvikelse från förväntningar i ansökan/beslut ska beskrivas, förklaras och kommenteras.

Sverresborgs samarbetspartner Teknobygg, senare Maja Teknobygg gick på grund av ekonomiska problem ut med ett konkursanbud i februari 2013. Detta medförde att deras bidrag in i projektet reducerades kraftigt, från 100 000 NOK till 10 000 NOK. Följden av detta blev att norska projektbudgeten fick reducera sina kostnader för aktiviteter med 90 000 NOK.

I beslutet står angivet att projektet ska leda till en ny och vidareutvecklad metod för stads- och landsbygdsutveckling. Detta har projektet ej genomfört. Men genom våra aktiviteter har vi förmodligen nått personer bosatta både i stad och på landsbygd vilka kan tillgodose sig de hantverkskunskaper vi förmedlat.

3.4 Övrigt

Här finns projektets samlade erfarenheter kring:

Planering

Kulturarvets hantverks verksamhet har mestadels planerats av styrgruppen. Det har emellertid varit svårt att samla hela styrgruppen vid våra mötestillfällen. Orsakerna till detta kan vara flera. Resvägen är en, vi har valt att hålla våra möten hos olika parter varje gång vilket har betytt att resvägen blivit lång. Fördelen med att hålla möten hos parterna har varit att man samtidigt som man planerat projektet och lärt känna varandra också lärt känna varandras verksamheter. Några av de ingående parterna har varit mindre museer med få personalresurser som av den orsaken inte haft möjlighet att delta. Vid några tillfällen har vi använt oss av Adobe Connect så möjligheten har funnits att följa mötet även på distans. Dock har besvären med att samla styrgruppen lett till att det varit svårt att tillsammans planera gemensamma projektaktiviteter. Detta har i sin tur medfört svårigheter i genomförandet på grund av att alla parter inte kunnat komma med inspel i planeringsfasen, till exempel om när i tid och hur aktiviteterna bäst ska genomföras. Oftast har två projektparter samarbetat kring projektaktiviteterna, och det har mestadels varit de som aktivt medverkat i styrgruppsmötena.

Projektledningen har därför också kommit med förslag på tillfällen för gemensamma arbetsinsatser.

Referensgruppen hade kunnat utnyttjas bättre för att komma med inspel kring projektaktiviteter. Första kontakterna med de ingående parterna togs under period ett med Bäckedals Folkhögskola och Hantverkslaboratoriet i Mariestad. Men formerna för referensgruppens arbete arbetades aldrig fram. Gruppen har därför varit av informell karaktär och inte haft några möten tillsammans utan endast kontaktats i sin helhet genom mejlutskick. De har mestadels hjälpt till att sprida information kring projektet och mindre fungerat som enskilda experter att fråga om råd och idéer vid utveckling av aktiviteter, som det var tänkt. När projektet bytte projektledare ändrades inriktningen på projektaktiviteterna litet och ett samarbete med Hemslöjdskonsulenterna i Jämtlands län påbörjades. Detta dels för spridning av information om projektaktiviteter, men också för att de har ett stort kontaktnät till hantverkare och har kommit med bra råd kring kursledare och själva hållit föreläsningar inom projektet. Bäckedals Folkhögskola och Fjällmuseet har haft ett nära samarbete kring den hantverksutställning som Fjällmuseet producerat. På norsk side ble vi oppfordret til å samarbeide med Kulturringen i Akershus, men vi fant ikke at dette var en naturlig samarbeidspartner. Det ble i stedet innledet samarbeid med Norsk håndverksutveckling og øvrige partnere som nevnt blant annet under beskrivningen av kurser og aktiviteter for parternas personal. Mange institusjoner, forutom projektpartnerne, har varit involverade i projektet och effekterna av deras arbete har varit detsamma som referensgruppens.

Genomförande

Projektet har genomfört en mängd aktiviteter med gott resultat och har också samarbetat fint över lands- och ämnesgränserna med att arbeta fram dem. Uppstartstiden för projektet var dock lång och det tog tid innan arbetet flöt på. Projektpartnererna upplevde att det i början var svårt att veta hur arbetet skulle läggas upp. Anledningen till detta kopplas till det vida angreppssättet i projektansökan. Men första året var enligt ansökan tänkt som en utvecklingsperiod och en lärandeperiod då nya idéer och metoder skulle arbetas fram, så en viss förklaring ligger också i detta. År två skulle enligt plan ägnas åt att pröva de nya metoderna och verksamheterna, varav de under år tre skulle utvärderas och omarbetas för slutgiltig version. På det stora hela har detta genomförande följts.

Det som också haft påverkan på genomförandet inom projektet är ändringen av projektledningen, i juni 2012. Då slutade den första projektledaren och dennes tjänst delades upp i en projektledartjänst och en projektmedarbetartjänst, varav den förstnämnda skötte administrativa arbetsuppgifter och den sistnämnda skötte projektaktiviteter. Arbets sättet var inte optimalt och först när projektledaren började arbeta heltid i projektet upplevdes arbetsformen tillfredsställande. På norsk sida har en projektkoordinator skött det dagliga arbetet och haft ett nära samarbete med projektledaren. Tillsammans har de arbetat med planering och genomförande av aktiviteter och rapporter, mestadels genom mejlkontakt och det har fungerat mycket bra.

Resultatspridning

Under projektperioden har resultaten kring arbetet spridits på en rad olika sätt. Hur det gått till finns uppräknat här.

Genom aktiviteterna: Projektaktiviteterna har i sig varit en form av resultatspridning. Information har i förväg spridits kring dem och deltagarna har sedan vidarefört information om sitt deltagande. Parterna har stora kontaktnät och besökare, för museernas del, och studenter hos Träakademien. Många människor har således fått information om projektet, aktiviteter och resultat av projektarbetet.

Bilder från projektaktiviteten ”Tälj med kniv och yxa”. Foto: Jan Ivarsson.

Genom nätverk: Parterna ingår alla i olika nätverk i vilka de spridit information om projektet. Jamtli och Sverresborg ingår i flera internationella organisationer där information spridits om projektets resultat. Genom ett nära samarbete med NCK, Nordiskt Centrum för Kulturarvspedagogik och kreativitet har resultaten också spridits till kulturarvsinstitutioner i Norden och Baltikum. Lokalt och regionalt har resultaten spridits genom parternas kontaktnät. Hembygdsföreningar har fått kännedom om projektresultaten genom projektets samarbeten med hembygdsföreningar och Heimbygdas kansli i Östersund.

Genom styrgrupp, referensgrupp samt övriga kontakter knutna till projektet: Alla kontakter som projektet haft med utomstående organisationer och aktörer har fått kännedom om projektets verksamhet och resultat. De har också blivit erbjudna att delta i kurser och aktiviteter.

Genom media: Kontakter med media har skett kontinuerligt i samband med större projektarrangemang. Vid ett flertal tillfällen har projektet blivit omskrivet i lokalpressen. Projektet har också deltagit i radio i samband med hantverkssupervisningar och hantverksskurser. Kontakten med media har skett genom pressmeddelanden, mejlutskick samt genom personliga kontakter, vilket varit viktigt för resultatspridningen.

Genom sociala medier: Projektets Facebook-sida har uppdaterats flitigt med de aktiviteter och resultat som uppkommit och samtliga projektparter har haft möjlighet att göra inlägg. Det har varit en stor tillgång för både utomstående och medarbetare att kunna följa arbetet genom detta sociala medium där både bilder, filmer och text lagts upp. Något inlägg har nåtts av över 600 läsare.

Genom publikationen: De resultat som kommit av kurser och aktiviteter inom projektet har samlats i en antologi med titeln ”Kulturarvets hantverk” och gavs ut den 10 december 2013. Ingående artiklar handlar om traditionella hantverk kopplade till huset och hushållet. Författarna kommer från både Norge och Sverige och boken är ett resultat av de tre år som projektet pågått och ses som ett tillgängliggörande av projektresultaten för allmänheten och personal inom projektet.

Genom samarbetsavtalet: Parterna i Kulturarvets hantverk har tillsammans ingått ett samarbetsavtal för att fortsätta arbeta för att bevara traditionella hantverkskunskaper också efter projektslut. Härigenom kommer också de resultat som nåtts inom projektet fortsätta spridas.

Förankring

Projektet har förankrats på olika nivåer, lokalt inom den egna organisationen, regionalt och internationellt genom de olika nätverk och samarbeten som skapats under arbetets tre år. Förankringen inom de egna organisationerna tog förhållandevis lång tid eftersom det i början av projektet var svårt att veta vilka aktiviteter som skulle genomföras och hur arbetsfördelningen skulle se ut. Men som nämnts tidigare utarbetades metoder för genomförandet under år ett och arbetet förenklades och klargjordes med tiden. De sista projektperioderna har mycket av arbetet flutit på av rutin och arbetsformerna har känts klara. Förankringen regionalt och internationellt har mestadels pågått under år två och tre allt eftersom resultaten av aktiviteter och kurser har setts. Detta arbete kommer att fortsätta också även projektslut genom de samarbeten som startat inom projektiden, genom spridningen av boken "Kulturarvets hantverk" och av det samarbetsavtal som projektet resulterat i. Flera av de kurser och aktiviteter som utarbetats kommer också att fortsätta och visa på goda resultat och en god förankring av genomförda projektaktiviteter.

Kurs "Tälja med kniv och yxa"
Foto: Jan Ivarsson

4. Indikatorer

Notera att indikatorer både för A (Ekonomisk tillväxt) och B (Attraktiv livsmiljö) kan förekomma i ett projekt.	Antal enligt projektbeslut	Resultat vid projektslut	Kommentarer
Antal kvinnor 15- 24 år som deltar i projektet.	15	31	Unescoläger, gymnasieelever, studenter handhøvling, hantverkskurser
Antal kvinnor yngre än 15 eller äldre än 24 år som deltar i projektet.	25	220	Lådbilskurser, hantverkskurser för barn, hantverkskurser, snickare Sverresborg, Jamtli vårmarknad, Boksläpp, Jamtli visningar arkiv/samlingar, Løveapoteket, föredrag elvebåtar

Antal män 15- 24 år som deltar i projektet.	25	42	Unescoläger, gymnasieelever, studenter KULMI, studenter handhövling
Antal män yngre än 15 eller äldre än 24 år som deltar i projektet.	35	119	Lådbilskurser, hantverkskurser för barn, hantverkskurser, lärling Jamtli, svarvsamling, vuxenelever, Jamtli vårmaknad, boksläpp, Jamtli visningar arkiv/samlingar, Løveapoteket, föredrag Elvebåtar
Antal deltagande företag med kvinnligt ägande som deltar i projektaktiviteter.	0	6	Byggnadsvårdsläger, hantverksuppvisningar, kurser
Antal deltagande företag med manligt ägande som deltar i projektaktiviteter.	1	8	Byggnadsvårdsläger, hantverksuppvisningar, kurser
Antal deltagande företag med mixat ägande som deltar i projektaktiviteter.	0	2	Byggnadsvårdsläger
Resultat indikatorer			
(A) Antal kvinnor som deltar i gemensamma utbildningar och praktik.		2	En kvinnelig student i konservering høsten 2012, 1 kvinne i praksis med vindusrestaurering.
(A) Antal män som deltar i gemensamma utbildningar och praktik		5	Lärling Jamtli, to tømrerlæringer Sverresborg, en student i praksis , en tysk håndverksGesäll på håndverksvandring.
(B) Etablerade institutionella samarbeten.	1	3	Samarbetsavtal, samarbeite med SV, Svenska byggnadsvårdsforeningen
(B) Nya och vidareutvecklade metoder för stads- och landsbygdsutveckling.	1	0	

5. Projektets påverkan på de genomgående (horisontella) kriterierna

5.1 Gränsregionalt mervärde

Projektet har ökat det gränsregionala mervärdet inom flera dimensioner.

Politiskt mervärde - såtillvida att vi av vårt samarbete över gränserna nu bättre förstår varandra och har ökat tilliten till varandra och varandras kompetenser, skapat förutsättningar för partnerskap och samarbeten, under och efter projektiden.

Institutionellt mervärde – såtillvida att vi inlett ett långsiktigt partnerskap med de ingående parterna i projektet för att även i framtiden arbeta för att traditionella hantverksmetoder lever kvar inom Nordens Gröna bälte. Men vi har också utvecklat andra samarbeten, kurser och aktiviteter som kommer att leva vidare.

Socialkulturellt mervärde- såtillvida att vi ömsesidigt ökat våra kunskaper om varandras traditionella hantverk och hantverksmetoder, sett både likheter och skillnader som gemensamt utvecklats till styrkor i projektet. Genom att också lärt känna varandras styrkor har ny

inspiration fått som utvecklat parternas verksamheter. Kursledere har også erfart og blitt oppmerksom på egen kompetanse og fått målt denne kompetansen mot andre håndverkeres kompetanse. Dette bidrar til økt trygghet og bidrar til å styrke håndverksfaget. Några av resultatene har presenterats i den bok som publicerats och getts ut både i Norge och Sverige, och också i den broschyr som getts ut utifrån erfarenheterna av lådbilskursen.

5.2 Bättre miljö

Genom projektperioden har vi arbetat för att föra ut kunskaper om hur det traditionella hantverket och dess metoder går i samklang med naturens resurser och har en återhållsam inställning till användningen av densamma. Med det traditionella hantverket i fokus har vi också arbetat för att öka medvetenheten om hur man kan ta tillvara gamla byggnader och föremål samt hur de kan ses som resurser i kulturmiljön, för att motverka dagens ”slit och släng- samhälle”. Projektet har producerat en utställning på temat ”Retur -hantverk i kretslopp” där tre hantverkare verksamma i Härjedalen visat hantverk gjorda på ett miljövänligt sätt, i hållbara material. Kursene i virkeskvalitet, kalkbrenning, tjæretilvirkning og annet handler om å bli oppmerksomme på kvalitet av lokale, fornybare ressurser. Styringsgruppedeltagerne har så langt som mulig reist med tog og/eller sørget for å kjøre bil sammen, for å spare miljøet.

5.3 Jämställdhet mellan kvinnor och män

I kulturarvets hantverk har vi arbetat för jämställdhet i våra aktiviteter genom att rikta dem till kvinnor och män i olika åldrar. Fortfarande lever synen kvar om att hantverk i trä och metall är manligt betonade och att textila hantverk är kvinnligt betonade. Vi har sett att uppdelningen också lever kvar i vilka som intresserar sig för respektive aktiviteter. Men när det gäller hantverkskurser i allmänhet så är det fler kvinnor som deltar än män, oavsett teknik. För att kunna påverka könsfördelningen i hantverkskurserna har vi fört statistik över antalet deltagande kvinnor/män och försökt att rikta och hitta aktiviteter som kan intressera båda könen. Vi har även arbetat för att få en jämn könsfördelning på ledarna till aktiviteterna. Projektaktiviteterna har mestadels varit inom de traditionellt manliga hantverksteknikerna men ser man till att den genomsnittliga museibesökaren är en kvinna så har det för museernas del varit positivt med fler manliga besökare, för att öka jämställdheten bland besökarna.

Broderi är en traditionellt kvinnlig hantverksmetod och slöjdläget på temat hade endast kvinnliga deltagare.

Styrgruppens sammansättning har varierat lite över tid, beroende på vilka som varit knutna till projektet. Övervägande har deltagarna varit kvinnor och mot helheten i projektet har detta varit positivt eftersom många projektaktiviteter varit inom de traditionellt manliga hantverksteknikerna.

5.4 Etnisk mångfald och integration

Projektet har arbetat med etnisk mångfald genom att försöka få till samarbeten med samiska aktörer i syftet att öka kunskaperna om den samiska kulturen, och minska diskriminering. Önskemålet har varit att få till kurser i samiskt hantverk och byggnadstraditioner riktade till våra olika målgrupper, men tyvärr utan resultat. Arbetet har dock lett till att projektparternas kunskaper om den samiska kulturen stärkts genom att vi deltagit i seminarier, föreläsningar och studiebesök. Projektet har ändå arbetat med en del samiskt hantverk under Sportlovskurserna för barn, där Sverresborg hade en kurs på samiskt tema.

Den sista projektperioden har Jamtli samarbetat med ett utbildningsföretag som arbetar med integration och tagit emot fyra syriska hantverkare som fått praktisera på friluftsmuseet. Detta var ett steg för dem att komma in i den svenska kulturen och ett led i deras svenska undervisning. Förhoppningar finns om att liknande arbeten ska fortgå även efter projektslutet.

Ellers har flere tyske snekkere, tømrere og malerikonservatorer vært knyttet til prosjektet, samt en italiensk malerikonservator.

6. Informationsinsatser och skyltning av projektet

Kulturarvets hantverk har haft många projektaktiviteter och mött många människor. Genom det utåtriktade arbete som genomförts med kurser, aktivitetsdagar, föreläsningar, utställningar, läger, prova på tillfällen och förevisningar har många således tagit del av projektet verksamhet och resultat. Både interna och externa samarbeten har möjliggjort alla projektets aktiviteter. Samtliga har blivit varse, genom tydlig skyltning, att projektet fått stöd från Europeiska regionala utvecklingsfonden genom att Interreg Sverige-Norge logotypen och EU-flaggan funnits med.

Vidare har det också framgått i annonser, informationsblad, broschyrer, på hemsidor där kursutbudet presenterats, i kursprogram och aktivitetsinformation. Projektet har också visat detta på sin Facebook-sida och hemsida. Projektmedarbetarnas arbetsplatser har också varit tydligt märkta med skyltar om att arbetet skett med stöd från Europeiska regionala utvecklingsfonden genom dekalen ”Här pågår ett Interreg-projekt”.

Exempel på skyltning vid projektaktiviteter

Projektet har arbetat mot fyra olika målgrupper och verksamheten och resultaten har förmedlats till målgrupperna på följande vis:

1. Parternas personal: genom möten, deltagande i projektaktiviteter, mejlutskick och genom styrgruppens arbete. De egna organisationerna har fått information genom interna möten som personalmöten, avdelningsmöten och många i de egna organisationerna har varit delaktiga i utförda projektaktiviteter. Information har också skickats ut i interna mejlsystem, nyhetsbrev, funnits på projektets och parternas hemsidor. Projektets facebook-sida har varit tillgänglig för samtliga målgrupper.
2. Allmänhet: genom annonser i media, redaktionell text, inslag i radio, information på hemsidor för projektet och parter, facebook-sida, mejlutskick via referensgruppen, nyhetsbrev, kursinformation i samarbete med studieförbund och genom deltagande i projektaktiviteter.
3. Barn, ungdomar och studenter: genom redaktionell text, annonser i tidningar, inslag i radio, hemsidor och facebook-sida. Men även genom deltagande i projektaktiviteter som praktik, kurser, prova på dagar, Öppna förskolans verksamhet, informationsmöten på skolor, föreläsningar och den broschyr som tagits fram om lådbilsbygge.
4. Seniorer: genom annonser i media, redaktionell text, inslag i radio, information på hemsidor för projektet och parter, facebook-sidan, mejlutskick och information via referensgruppen, nyhetsbrev, kursinformation i samarbete med studieförbund och genom deltagande i projektaktiviteter och samarbeten. Även genom information av projektmedarbetare vid olika föreningsmöten (Broderiets vänner, Jamtlis Gynnare, Slöjdföreningen Visa mig), i samarbeten med Hembygdsföreningar och utskick om projektaktiviteter.

Projektresultaten kommer samtliga målgrupper till kännedom genom den publikation som projektet arbetat fram.

Släpp av boken *Kulturarvets hantverk*.

Bilagor:

1. Kursprogram Kulturarvets hantverk
2. Kurser på Jamtli, program över hantverksskurser i samarbete med Studieförbundet Vuxenskolan
3. Sammanställning av utvärdering Kulturarvets hantverk
4. Samarbetsavtal
5. Annonser ”Kurser på Jamtli”
6. Kalendariet www.jamtli.com
7. Inbjudan Jamtlidagen
8. Utskick till referensgrupp
9. Inbjudan svarvning enligt skärmetoden
10. Inbjudan styrgruppsmöte och boksläpp
11. Power Point styrgruppsmöte
12. Boken kulturarvets hantverk, inbjudan författare
13. Annonser boksläpp
14. Ny bok, uppgifter
15. Tidningsinslag om Løveapoteket
16. Öppning av Løveapoteket
17. Hantverkshöst Fjällmuseet
18. Julmarknad program 2013
19. Jamtli Öppna förskola hösten 2013
20. Julmarknad 2013
21. Jamtlidagen
22. Lådbilsbroschyr

7. Underskrifter

Slutrapporten ska alltid skickas in skriftligen tillsammans med ansökningarna om utbetalning. Den ska vara undertecknad av både svensk och norsk projektansvarig kontaktperson och/eller projektledaren².

Den svenska ansökan om utbetalning, inklusive lägesrapport, ska skickas till:
Länsstyrelsen Jämtlands län, Interreg Sverige-Norge
Nationella kontrollanten
831 86 Östersund.

Den norska ansökan om utbetalning, inklusive lägesrapport, ska skickas till det huvudsekretariat som handlagt ansökan.

Den slutliga versionen av rapporten bör samtidigt E-postas (**skannade och undertecknade dokument**) till förvaltande myndighet på adress:
interregrapport.jamtland@lansstyrelsen.se.

Andra versioner än den som skickats in skriftligen får aldrig skickas via E-post. Observera att rapporten senare, till sin helhet, kan komma att läggas ut på Internet t.ex. i en projektbank.

Underskrift

Undertecknad försäkrar att:

Uppgifter som lämnas i rapporten, inklusive bilagor/vedlägg, är riktiga och att eventuella kopior av handlingar som bifogats rapporten stämmer överrens med originalet.

Samtidigt medges att:

All personinformation som finns i rapporten får publiceras på Internet och i annat informationsmaterial, övrig information om att projektet fått stöd, om projektets aktiviteter, resultat, kostnader m.m. samt att hela eller delar av slutrapporten får publiceras på Internet och i annat informationsmaterial.

Datum	Ort	Datum	Sted
Organisation		Organisasjon	
Svensk projektansvarig kontaktperson		Norsk prosjektansvarlig kontaktperson	
Namnförtydligande		Namnförtydligande	

² Under förutsättning att projektledaren har en formell rätt att företräda stödmottagarna avseende projektrapportering